

Bureauonderzoek 2017G248
Verslag van Resultaten

Leuven Vaartkom

Davy Herremans
Sander Van De Velde
Pieter Laloo

Inhoudstafel

Project:
[2017G248] Leuven Vaartkom

Opdrachtgever:
Ertzberg cvba
Bondgenotenlaan 138, 3000 Leuven
BTW BE0403.551.672

Uitvoerder:
GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba [GATE]
Goed in erfgoed Comm. V., *#goediner*
Davy Herremans, Van De Velde Sander, Laloo Pieter
Erkenningsnummer Onroerend erfgoed 00074 [OE]

© 2017 - GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie, zonder toestemming van Ghent Archaeological Team bvba

Inhoudstafel	i
Inleiding	1
1.1 De onderzoeksoopdracht	1
1.2 Beeldvorming projectgebied	2
1.2.1 Administratieve gegevens	2
1.2.2 Landschap, substraat en bodem	2
1.2.2.1 Informatie uit bodem- en geologische kaarten	2
1.2.2.2 Informatie uit het geotechnisch sondeeronderzoek	4
1.2.3 Overzicht geplande bodemingrepen	4
2.1 Historisch-cartografisch en archeologische context	5
2.1.1 Onderzoeksoopdracht	5
2.1.2 Methoden en bronnen	5
2.1.3 Initiële situering projectgebied	6
2.1.4 Algemene topografische ontwikkeling	6
2.1.5 De oude en nieuwe Dijle	8
2.1.6 Kaartanalyse	8
2.1.7 Gekende archeologische erfgoedwaarden	12
2.1.8 Datering en interpretatie historische data	13
2.2 Interpretatie en verwachting op basis van het bureauonderzoek	13
Bibliografie	ii
Bijlage	iii

Inleiding

Ertzberg cvba is eigenaar en ontwikkelaar van het leeuwendeel van de eigendommen in de enclave 'tussen twee waters', een zone van de Vaartkom ingesloten door het kanaal Leuven-Dijle in het noorden en de Dijle zuiden. De vaartkom is een her te bestemmen voormalig industrieel-economisch centrum in het noorden van de Leuvense stadskern [provincie Vlaams-Brabant]. De uiteengezette ontwikkelingsplannen behelzen onder meer de hier besproken oprichting van een nieuwe handel- en woontoren op de site van een oude brandweerkazerne: de *Vaarttoren*.

De als plangebied gemarkeerde oppervlakte overschrijdt drempelwaarden opgenomen in het Onroerendergoeddecreet [concreet: opp. > ca. 1,2 ha]. Het projectgebied bevindt zich in een vastgestelde archeologische zone [i.e. historisch centrum Leuven], maar niet binnen een beschermde archeologische site, noch in een gebied waar geen archeologische erfgoed meer te verwachten valt [GGA]. Hierdoor moet een archeologienota worden opgesteld. GATE werd aangesteld om deze archeologienota door middel van een bureauonderzoek op te maken met advies naar eventueel uitgesteld vooronderzoek, werfbegeleiding of vrijgave.

Een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem is momenteel onmogelijk, is juridisch, economisch of maatschappelijk onwenselijk voorafgaand aan het aanvragen van de stedenbouwkundige vergunning. De initiatiefnemer opteert voor de uitzonderingsprocedure waarbij een archeologienota wordt aangeleverd uitsluitend op basis van een bureauonderzoek. In dit bureauonderzoek wordt nagegaan of er binnen het projectgebied een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem of werfbegeleiding wenselijk is en/of vrijgave mogelijk is.

1 Beschrijvend gedeelte

1.1 De onderzoeksoopdracht

"Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen en wetenschappelijk onderzoek." [CGP], p. 27

Op basis van verscheidene parameters, zoals de nog aanwezige erfgoedwaarden, de landschapshistoriek, topografie, geomorfologie, bodemgebruik, vegetatie, en ingreephistoriek, wordt een waardering van het archeologisch potentieel binnen het afgebakende projectgebied opgesteld. Hiertoe wordt een stapsgewijze onderzoeksprocedure doorlopen, waarbij de vraagstelling steeds teruggekoppeld wordt naar volgende kernpunten:

- Heeft het projectgebied archeologisch potentieel?
- Is er sprake van verstoring van dit potentieel? Zo ja, in welke mate kan deze eventuele vindplaatsen hebben aangetast?
- Wat zijn de geplande ingrepen in functie van de werkzaamheden?
- Zullen de werken eventuele vindplaatsen bedreigen?
- Welke aspecten verdienen aandacht bij een eventueel vervolgonderzoek?

1.2 Beeldvorming projectgebied

1.2.1 Administratieve gegevens

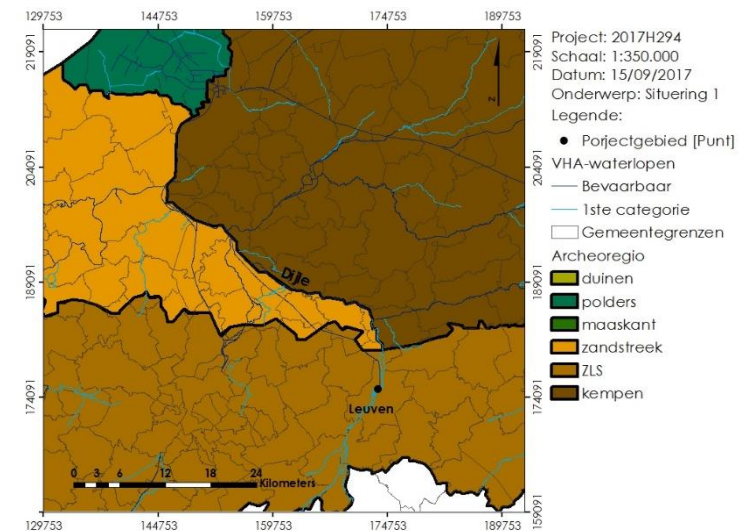
Projectcode vooronderzoek	2017G248	
Wettelijk depot	Nvt.	
Erkend archeoloog	Pieter Laloo [OE/ERK/Archeoloog/2015/00074]	
Bounding box	X	Y
	173491,380	175250,378
	173637,045	175099,584
Begin- en einddatum bureauonderzoek	15 september – 19 september 2017	
Zoektermen Inventaris Onroerend Erfgoed	Bureauonderzoek	

Het beoogde werfterrein ligt op de zuidoever van het kanaal Leuven-Dijle, op haar beurt gelegen aan de noordrand van de stadskern van Leuven [provincie Vlaams-Brabant][Fig. 1]. Concreet bevinden we ons in een naar het westen sluitende wig tussen de Vaartkom[straat] in het noorden en de Dijle in het zuiden [kadastraal: Leuven, Afd. 1, Sectie A, 137f, 146s]. Op beide percelen bevinden zich vandaag nog gedeelten van de voormalige brandweerkazerne.

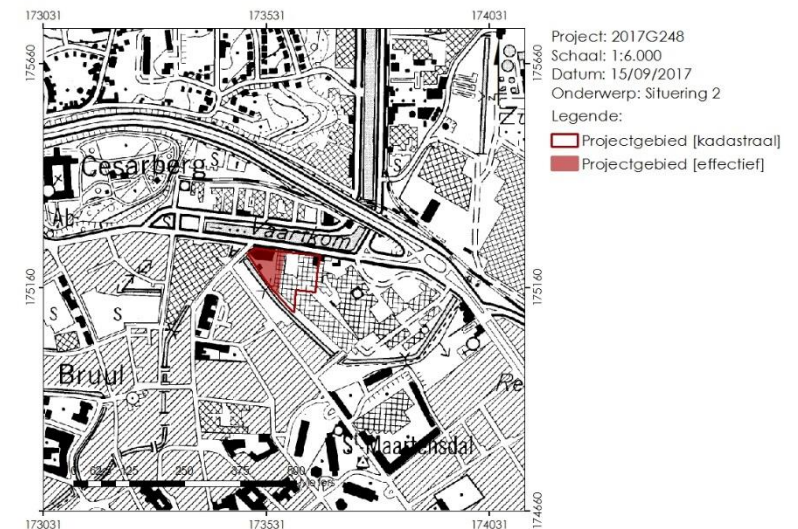
1.2.2 Landschap, substraat en bodem

1.2.2.1 Informatie uit bodem- en geologische kaarten

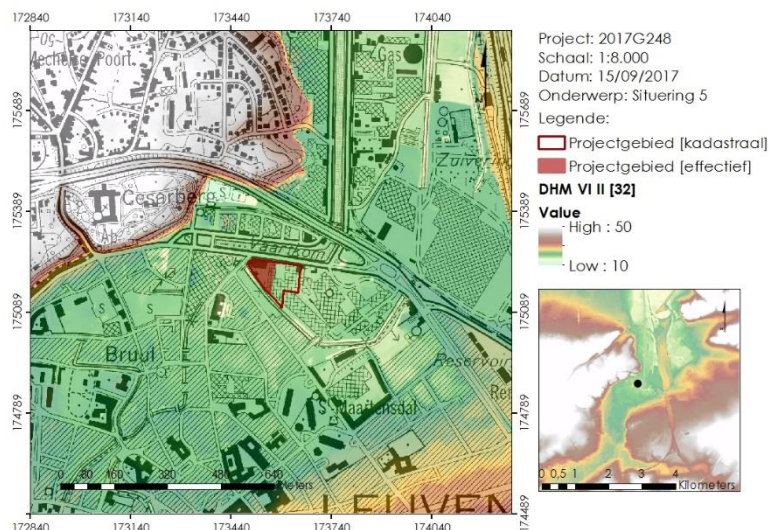
De stad Leuven, in het oosten van de provincie Vlaams-Brabant, beslaat vandaag de volledige breedte van een trechter in de zuid-noord georiënteerde Dijlevallei. De vallei vormt de overgangszone tussen de Brabantse Leemstreek in het westen, de Zuiderkempen in het noorden en het Hageland in het oosten.

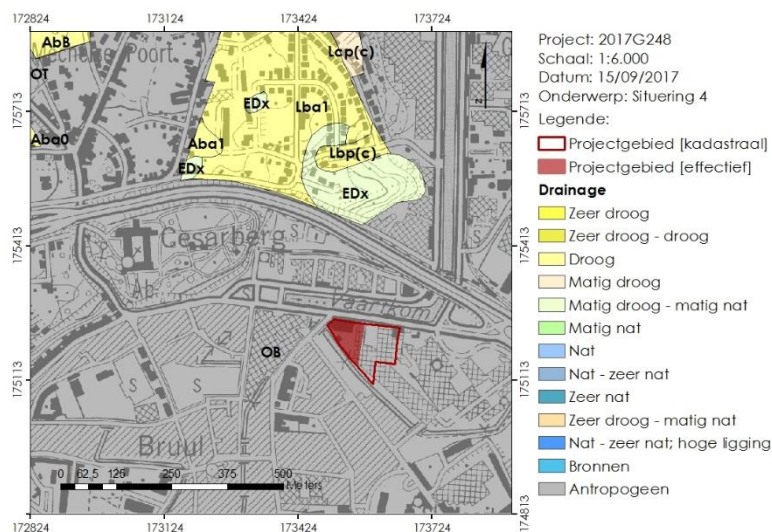
Figuur 1: Projectie plangebied t.o.v. de archeologieregio's [© VHS]

Figuur 2: Projectie plangebied t.o.v. topografische kaart [© geopunt]

Figuur 4: Projectie plangebied t.o.v. kadaster [GRB] en Orthofoto [© geopunt]

Figuur 5: Projectie plangebied t.o.v. bodemtextuur- en drainagekaart met topografische overlay [© geopunt]

De Dijlerivier is rondom het plangebied de landschap- en bodemvormende factor bij uitstek. Haar bedding schuurde ter hoogte van de stadskern een diepe vallei uit in het Tertiaire substraat, wiens zand- en grindsedimenten behoren tot de Formatie van Diest. De Formatie vormt de basis van een op een oost-westas gelegen serie getuigenheuvels. De fijn zandige en kleiige ondergrond binnen het werkterrein behoort aan de Formaties van Brussel [tot 15 m dik pakket] en Kortrijk [tot 120 m dik pakket]. Het verschil tussen de valleibodem en de Diestiaan heuvels op enkele 100'en meters afstand loopt op tot ca. 34 m [van 18 m tot 53 m TAW; Fig. 5]. Binnen het onderzoeksgebied beperken hoogteverschillen zich van 18,00 m TAW tot 19,50 m TAW.

Bovenop het Tertiair substraat zijn Quartaire sedimenten [Weichseliaan] samengesteld uit fijne, eolisch afgezette [Brabantse] leem met lokale afzettingen van het veen van Rotselaar en lemig tot kleiig beekalluvium [Korbeek-Dijle]. Opvallend is de grote kalfractie

Figuur 3: Projectie plangebied t.o.v. Digitaal TerreinModel [DTM] op basis van DHM Vlaanderen II [© DOV]

aanwezig in het leem. De huidige bodemontwikkeling, gevormd in het tot 6 m dikke Quartaire pakket, is erg dun [$< 1,25$ m]. Het betreft, afhankelijk van de afstand tot de landschappelijke depressies om de stromen, droge tot matig natte [b-d] klei- en zandleemgrond [E-L]. Hierin is profielontwikkeling in de vorm van een gevlekte textuur-B horizont in de zandleembodems en een reguliere textuur-B horizont in leembodems aanwezig [c-a] [Fig. 4]. Bovenstaande bodemvorming is binnen de stadskern van Leuven door bebouwing nagenoeg geheel antropogeen verstoord [OB]. Daarenboven heeft de aanleg van het kanaal pal ten noorden van het plangebied afgelopen 250 jaar invloed gehad op de lokale bodem en hydrologie [infra].

1.2.2.2 Informatie uit het geotechnisch sondeeronderzoek

Eind september 2017 werden op het terrein ook 25 mechanische sonderingen uitgevoerd omwille van geotechnische redenen. De uitvoerders daarvan beschrijven drie gelaagdheden :

- Laag 1 : aanvulgrond en/of geroerde grond
- Laag 2 : leemgrond of leemhoudend zand
- Laag 3 : zand met daarin dunne zandsteenbanken

De dikte van laag 1 bedraagt over het algemeen op 1 à 1,4 m op basis van de sonderingen. Ter hoogte van sonderingen D7, D14, D16, D17 en D21 is de laag dikker (1,6 tot 2,3m dik). Enkel ter hoogte van D2 (2,8m) en D9 (5,3m) is dit pakket nog dikker.

Gezien de inplanting van die sonderingen, heeft dit mogelijk te maken met de locatie van het recent afgebroken gebouw.

Figuur 5b : orthofoto met weergave van de locatie van de uitgevoerde sonderingen (bron : Ertzberg en Geosonda).

1.2.3 Overzicht geplande bodemingrepen

Het projectgebied is ca. 12 582 m² groot. De geplande bodemingreep heeft dezelfde oppervlakte als de funderingskuil voor de Vaarttoren, inclusief een ondergrondse parkeergarage met twee niveaus. Laatstgenoemde beslaat een oppervlakte van 4862 m² en wordt integraal tot 7,39 m onder het huidige loopvlak [18,5 m TAW] ingegraven. De ruimtelijke dimensies van gegeven parkeergarage overlappen met die van de bovenbouw.

Naast de woontoren worden nog tal van bijkomende randstructuren voorzien. Onder deze noemer verzamelen we o.a. een wandelpad

langs de Dijle aan de zuidzijde van het projectgebied en nieuw aan te leggen voetpaden langs de Vaartkom aan de noordzijde. Langs de oostelijke rand van de werf wordt tijdens de werken een tijdelijke toegangsweg voorzien tot de aanpalende residentie de Ark. Alle bovenvermelde voet- of autowegen zorgen voor een minimale ingreep in de bodem tot 0,4 m onder het huidige loopvlak.

Voorafgaand aan de werken dient het terrein volledig ontdaan te worden van nog bestaande infrastructuur. Dit houdt de sloop in van de voormalige brandweerkazerne in het noordwestelijke kwadrant van het terrein [1500 m²]. De bijhorende kelderverdieping/ondergrondse garage [één souterrain niveau] wordt eveneens geheel weggebroken. Laatstgenoemde zorgt voor een reeds aanwezige verstoring van het bodemarchief tot op 2,7 m onder het loopvlak over de gehele oppervlakte van de kazerne.

Gedetailleerde overzichtsplannen van de ontworpen situatie zijn terug te vinden in de bijlage achteraan dit document.

2 Assessment

2.1 Historisch-cartografisch en archeologische context

2.1.1 Onderzoeksoopdracht

Doel van dit bureauonderzoek is om na te gaan wat het archeologisch potentieel is van het projectgebied op basis van historisch-cartografische bronnen en reeds beschikbare archeologische data. Hierbij houden we in de eerste plaats rekening met de situering van het plangebied binnen de historische stadskern, een vastgestelde archeologische zone. Het gevoerde onderzoek vertaalt zich in volgende vraagstelling:

- Welke gekende erfgoedwaarden bevinden zich in en rond het projectgebied?
- Welke historische en/of historisch-cartografische bronnen zijn er beschikbaar voor het projectgebied?

- Wat vertellen deze data over de landschappelijke evolutie en gebruiksgeschiedenis van het projectgebied?

De thans voorliggende tekst [2.1] wordt door de opdrachtgever geïntegreerd in een volwaardige archeologienota met als doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen.

– Goed in erfgoed, D. Herremans

2.1.2 Methoden en bronnen

Om een antwoord te bieden op bovenvermelde onderzoeksvragen wordt de beschikbare historische en archeologische literatuur met betrekking tot het projectgebied en omgeving geraadpleegd en onderzocht. Daarnaast wordt er ook beroep gedaan op de nodige iconografische en historisch-cartografische bronnen. Concreet betekent dit het gebruik van de digitale historische kaarten online beschikbaar via Geopunt [www.geopunt.be] en van bronmateriaal raadpleegbaar via de verzamelde literatuur. Bijkomend werd gebruik gemaakt van kaartmateriaal ontsloten via Cartesius [www.cartesius.be].

Om de gekende archeologische erfgoedwaarden van het projectgebied en de directe omgeving in kaart te brengen, wordt gebruik gemaakt van gegevens toegankelijk via het geoportaal [<https://geo.onroenderfgoed.be/>], de Centrale Archeologische Inventaris [CAI] en de beschikbare literatuur.

Voor zover mogelijk worden onderzoeksgegevens geïntegreerd, geanalyseerd en gevisualiseerd binnen een GIS-omgeving.

2.1.3 Initiële situering projectgebied

Het projectgebied situeert zich in aan de noordelijke rand van het historisch stadscentrum van Leuven in de omgeving waar de Dijle de stad binnenkomt. Het gebied valt binnen de contouren van de tweede stadsomwalling aangelegd medio 14de eeuw. In het zuiden wordt het projectgebied begrensd door een in 1751 eeuws gegraven Dijlearm, in het noorden door de Vaartkom eveneens aangelegd in deze periode.

2.1.4 Algemene topografische ontwikkeling

De [stads]ontwikkeling van Leuven is onlosmakelijk verbonden aan haar kenmerkende geografische situatie. De middeleeuwse stad

Figuur 6: Projectie onderzoeksgebied op Hedendaags kadaster [© geopunt]

ontwikkelde zich op het raakpunt van drie grote geografische

gebieden: de vlakte van laag-België, de heuvelruggen van het Hageland en het Brabants leemplateau [*supra*]. Het gebied wordt ingesneden door de alluviale vlakten van de Dijle en de Voer en de daarin afwaterende Molenbeek en Leibeek. Aan de zuidzijde van de historische stadskern sluit de vallei van de Molenbeek aan op deze van de Dijlevallei. De vallei van de Voer stroomt de stad in langs het zuiden en loopt van daaraf parallel aan de Dijle door de stad. Aan

de noordrand vloeien ze samen [Agentschap Onroerend Erfgoed 2017a; verder AoE].

De vroegste vermelding van Leuven [*Luanium*] vinden we terug in de *Annales Vedastini* uit het jaar 884 [Gijsseling 1960]. Ook in de kroniek van de abt van Prüm, eveneens uit 884 of 886 wordt Leuven vermeld als *Lovon* [Van Even 1895]. Van pre-middeleeuws Leuven is weinig geweten. Een Romeinse nederzetting is in Leuven zeker te verwachten aangezien de Dijle er kruiste met de aftakking van de Romeinse weg Tienen-Elewijt. Romeinse sporen en vondsten werden aangetroffen in de binnenstad ter hoogte van het Barbarahof [Berkers et al. 2007; Berkers et al. 2008; De Maeyer et al. 2008], de Bogaardenstraat [Verbeeck 1982], de Brusselsestraat [Cramers en Van Impe 1981] en het Augustijnenklooster [Hanssens 1982]. Ook tijdens de vroege middeleeuwen was Leuven al een nederzetting met zekere status. Zo weten we dat in 870 de Karolingische graaf een residentie had in Leuven die in 884 door de Noormannen werd bezet en vernield, waarna ze in 891 nabij de stad werden verslagen door Arnulf van Karinthië. Dit vroegste Leuven strekte zich vermoedelijk over twee kernen: een nederzetting rond de huidige Sint-Pieterskerk en eentje rond de Karolingische burcht in het moerassig gebied rond het latere Groot-Begijnhof en de Sint-Kwintenskerk. Deze nederzetting zou zich verder ontwikkelen tot de Sint-Kwintensparochie, ondanks het feit dat in 1014 de graven het terrein verlieten voor een nieuwe burcht op 's Hertogeneiland [AoE 2017a].

Begin 12de eeuw kreeg Leuven de stadsrechten en in 1140 was al een schepenbank actief. Als centrum van het Hertogdom Brabant kende de stad tijdens de 14de eeuw een snelle groei door handel [gunstige ligging op kruispunt Dijle en handelsweg Keulen-Brugge] en een ontluikende lakennijverheid. Na een eerste crisis later in de 14de eeuw [opstanden, Brabantse Successieoorlog en de expansie van Brussel en Antwerpen] werd in 1425 de Leuvense Universiteit opgericht waarna een nieuwe bloeiperiode volgde [AoE 2017a].

Figuur 7: Leuven naar Jacob van Deventer [ca. 1559] met aanduiding van het projectgebied [rood] en de belangrijkste ontwikkelingskernen [geel] – [© Cartesius]

Ondanks variatie in geo- en topografie groeide de stad uit met een regelmatige plattegrond, een indruk versterkt door de opeenvolgende aanleg van twee stadsomwallen die vrijwel concentrische ringen rond de Sint-Pieterskerk vormden. De eerste omwalling met een lengte van 2750 m werd aangelegd rond het jaar 1165. Deze omsloot een stadsareaal van ca. 60 ha. Een tweede wal werd aangelegd rond 1356. Het stadareaal werd zo bijna verdubbeld [>410 ha][AoE 2017a].

De grilligheid van het reliëf maakt dat verschillende stadsdelen zich ontwikkelden op variërende hoogten. De lager gelegen stadsdelen vinden we terug op de alluviale vlakten van de verschillende waterlopen; de hogere op aanpalende rivierterrassen met veelal steile hellingen. Hoogteverschillen tussen de centrale alluviale vlakte en de hoogste punten langsheen de tweede ringmuur bedragen 24,5 m TAW [zuidwesten] en 42,5 m TAW [noordwesten].

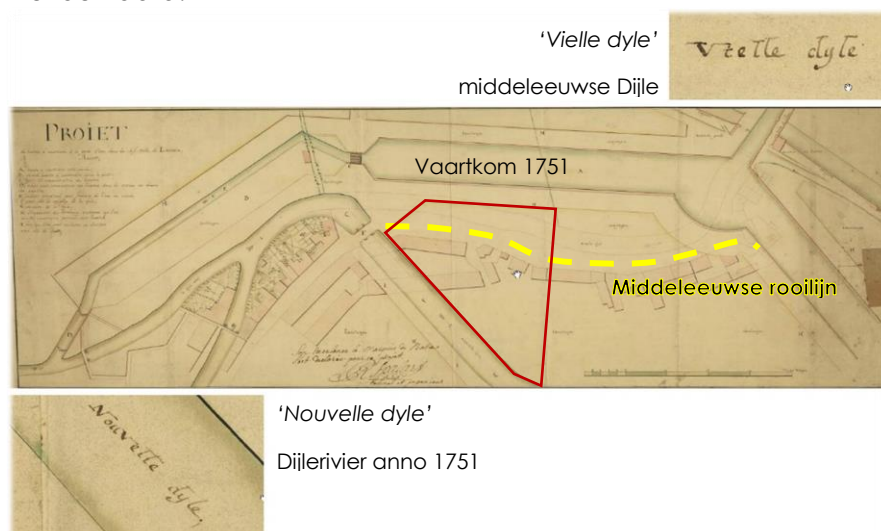
Het projectgebied situeert zich tussen de twee omwallingen, centraal in de overstromingsvlakte van een oude Dijlearm: Een zone met meersen en weilanden geprangd tussen de baan op Mechelen en die op Aarschot. Beide verkeersaders vormden belangrijke toevals- of uitvalswegen van de stad. Het gebied behoorde tot de abdij van Sint-Geertrui en de gelijknamige parochie die oorspronkelijk buiten de stadsmuren tot ontwikkeling kwam. Dit stadsdeel *extra muros* won aan belang in de 13de eeuw toen de Hertogen van Brabant ter hoogte van de Keizersberg [rondom de huidige abdij van de Keizersberg] een nieuwe burcht bouwden. Ook de Tempeliers namen hier hun intrek [Sevenants et al. 2010].

Over het precieze verloop en omvang van de verschillende armen van de Dijle binnen de middeleeuwse stadsmuren heerst er nog veel onduidelijkheid. Het oorspronkelijk verloop van de rivier in de omgeving van het projectgebied is echter goed gekend en de meander net ten zuiden van de terreinen in kwestie is nog grotendeels bewaard. Ten noorden van het projectgebied vormt de Vaartkom een aansluiting met de Leuvense Vaart. Beiden werden rond 1751 gegraven en vervingen de middeleeuwse haven of 'Werf' aan de Vismarkt. Hierbij verschoof het economisch hart van het

stadcentrum naar de stadsrand en de omgeving van het projectgebied. De grootschalige ingrepen in de stadsinfrastructuur getuigen van de heropbloei die Leuven doormaakte gedurende en vanaf de Oostenrijkse periode. Een periode in schril contrast met de desastreuze 16de eeuw, en de weinig opvallende 17de eeuw [AoE 2017b].

2.1.5 De oude en nieuwe Dijle

Een plan uit de periode 1730-1760 toont in detail de werken uitgevoerd in functie de Vaartkom in 1751. Deze werken betekenden een fundamentele verandering van de topografische en hydrografische situatie ter hoogte van het projectgebied. De oorspronkelijke middeleeuwse Dijlearm [*Vielle dyle*] werd gedeeltelijk gedempt en verlegd naar het zuiden [*Nouvelle dyle*]. De Vaartkom werd ingepland net ten noorden van deze Oude Dijle. De gedempte gronden zouden snel worden verkaveld, maar de oorspronkelijke rooilijn en het middeleeuws gebouwenbestand bleef aanvankelijk wel bewaard.

Figuur 8: Anoniem plan van de werken aan de Vaartkom uit de periode 1730-1760. Het project gebied is aangeduid in rood, de belangrijkste topografische markers in geel [©Cartesius]

2.1.6 Kaartanalyse

Figuur 9: Het projectgebied geprojecteerd op de kaart van Deventer [ca. 1559] [© Cartesius]

De vroegste kaart die het projectgebied afbeeldt is de kaart van Jacob van Deventer uit het midden van de 16de eeuw [ca. 1559]. We zien het projectgebied binnen de 14de eeuwse stadsmuur, enkele honderden meters ten zuidwesten van de plek waar de Dijle de stad binnenvloet bij de Aarschotsepoort. Ten noorden van het projectgebied loopt de middeleeuwse Dijle die in 1751 gedempt zou worden. Langs deze arm loopt een weg die ten westen van het projectgebied aansluit op een andere noord-zuid georiënteerde weg, welke vermoedelijk het tracé van de huidige Vaartstraat volgt. Langs deze wegen zien we aansluitend stedelijke bebouwing met daarachter een grotendeels groen en onbebouwd binnengebied.

Figuur 10: Het projectgebied aangeduid op de kaart van Franciscus Hogenberg [ca. 1583] [© Cartesius]

Op de kaart van Franciscus Hogenberg uit 1583 zien we het projectgebied opnieuw als verstedelijkt gebied. De bewoning situeert

zich zowel langs de huidige Vaartstraat en de weg langs de Oude Dijle. Op de achtererven zijn er een aantal bijgebouwen en scheidingsmuurtjes afgebeeld.

Figuur 11: Het projectgebied aangeduid op de kaart van Baeu [ca. 1612][© Cartesius]

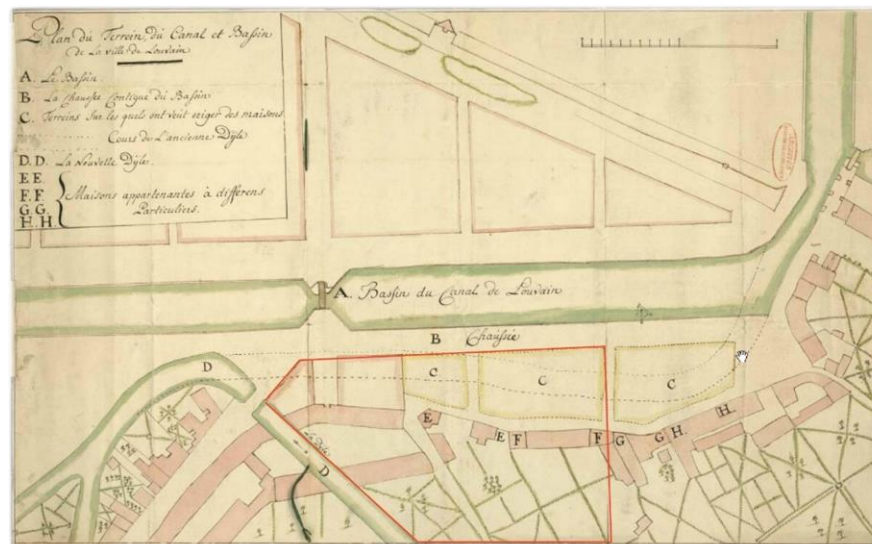
Op de kaart van Willem Janszoon Blaeu [of eventueel Johannes Janssonius] uit 1612 zien we vrijwel hetzelfde beeld. Burgerlijke bewoning langs de Vaartstraat en de Oude Dijle. Net als op de kaart van Hogenberg, zien we een duidelijke inrichting van de achtererven met een aantal bijgebouwen, hagen en muurtjes.

Figuur 12: Het projectgebied op de Villaretkaart [1745-1748][© geopunt]

De Villaretkaart [1745-1748] toont het projectgebied net voor de aanleg van de vaartkom in 1751. We zien een intussen van bastions voorziene omwalling met een daarvoor grotendeels ontruimt terrein dat zich uitstrekt tot aan de Oude Dijle. Ter hoogte van het

projectgebied lijkt bewoning zich grotendeels te beperken tot de Vaartstraat.

Figuur 13: Het projectgebied op een anoniem plan d.d. 1775 [© Cartesius]

Een anonieme kaart uit 1775 toont het projectgebied na de aanleg van de Vaartkom en de nieuwe havensector. In de uitvoering kreeg het raster van deze wijk, dat nagenoeg tot op vandaag behouden bleef, aan stadszijde een vrij ondiepe en minder herkenbare structuur dan de overkant van de Vaartkom omwille van zijn aansluiting op het bestaande historische stadswefsel. Het verloop van de Oude Dijle staat aangeduid met stippenlijn. De gedempte gronden zijn ondertussen verkaveld en drie nieuwe kavels zijn gevormd maar nog niet bebouwd [geel, C]. De middeleeuwse rooilijn is nog aanwezig [rood, E,F,G,H]. De bebouwing daarlangs gaat mogelijk nog terug op de middeleeuwse situatie maar er moet ook rekening gehouden worden met toenemende renovatie- en nieuwbouwwerken vanaf +/- 1750. Op de achtererven bevinden zich voornamelijk tuinen. Aan de hoek met de Vaartstraat lijkt de bebouwing te zijn ontdebeld met een aan weerszijden bebouwde weg parallel aan de Vaartstraat.

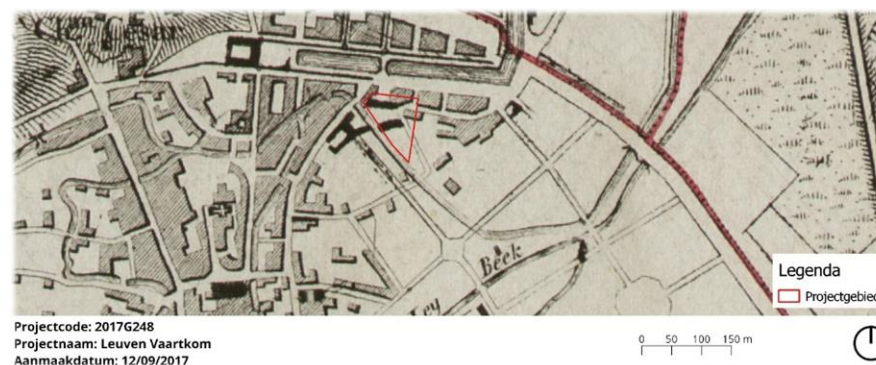
Figuur 14: Het projectgebied op de Ferrariskaart [1771-1778][© geopunt]

De Ferrariskaart [1771-1778] biedt een breder perspectief op een weinig gewijzigde situatie. De Nieuwe Dijle is duidelijk herkenbaar als een brede meander ten zuiden van het projectgebied. De gronden van de gedempte Oude Dijle zijn nog niet in ontwikkeling gebracht. Langs de middeleeuwse rooilijn zien we nog steeds dichte bebouwing met daarachter een tuinenlandschap met verspreid daarin een aantal kleinere constructies. Het ontdebellen van de bebouwing aan de hoek met Vaartstraat wordt niet aangeduid, maar is nog wel aanwezig op recenter kaartmateriaal. Mogelijk is de Ferrariskaart in dit geval een weinig waarheidsgetrouwe afbeelding.

Figuur 15: Het projectgebied op het primitief kadaster [1830][© Cartesius]

Tijdens het laatste kwart van de 18de eeuw en tijdens de 19de eeuw zet de ontwikkeling van het nieuwe havenkwartier zich verder. Het primitief kadaster [1843-1845] toont de ontwikkeling van de nieuwe kavels langs de Vaartkom. De wijk rondom de Vaartkom bood plaats voor handels- en nijverheidsactiviteiten, maar een deel van de gebouwen had ook een residentieel karakter. Naast de vestiging van een aantal ambachtelijke bedrijven als zoutziederijen, brouwerijen en schrijnwerkerijen, betrof het merendeel van de panden pakhuizen of magazijnen en handelshuizen van groothandelaars, al dan niet met bijhorende privéwoning, en in mindere mate ook woonhuizen betrokken door personen met een vrij of zelfstandig beroep. Een mooi voorbeeld hiervan is het nog bewaarde woon-en pakhuis gesitueerd aan de Vaartkom 30-32, beschermd als monument [KB 13-11-2002] en opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed [KB 15-10-2010]. Dit pakhuis behield nog volledig zijn traditionele houten structuur en functionele indeling met stapelplateaus. Het betreft hier een typerende houten skeletbouw en kapconstructie [AoE 2017c]. Naast de invulling van de drie kavels langs de Vaartkom zien we nu toch ook duidelijke aanpassingen en toevoeging aan het gebouwenbestand ter hoogte van de middeleeuwse rooilijn. Aan de hoek met de Vaartstraat zien we opnieuw een straat met aan weerszijde bebouwing parallel met de Vaartstraat. Haaks op weg langs de Vaartkom en het tracé van de Oude Dijle zijn een aantal straten uitgelegd.

Figuur 16: Het projectgebied op de Vandermaelenkaart [1846-1854][© geopunt]

Voor de verder evolutie van het projectgebied tijdens de 19de eeuw zijn de bronnen eerder beperkt. De Atlas der Buurtwegen [1843-1845] en het Popp-kadaster [1842-1879] zijn voor het stedelijk gebied van Leuven niet beschikbaar. Wel beschikbaar is de Vandermaelenkaart uit de periode 1846-1854. De beperkte resolutie en schematische invulling van de percelen laat echter geen doorgedreven analyse toe. Wel lijkt de bebouwing in grote mate dezelfde als op het primitief kadaster.

Figuur 17: Orthofoto uit 1971 [© geopunt]

De opeenvolgende orthofoto's tonen de evolutie van het projectgebied tijdens de 20ste eeuw. Hierbij valt vooral op dat impact van de industriële ontwikkeling van de terreinen sinds de 19de eeuw groot is. De orthofoto uit 1971 toont een vrijwel volgebouwd projectgebied met weinig gelijkenissen met de vroeg 19de eeuwse situatie, tenzij enkele bewaarde woon- en pakhuizen langs de Vaartkom [de vandaag nog bewaarde huizen ter hoogte van huisnummer 30-32 en mogelijk nog een aantal andere elementen ter hoogte van de hoek met de Vaartstraat]. We herkennen centraal onder andere het laat 19de eeuws maalderijcomplex van P.F. Vanorshoven, met magazijn, silo's en cilindermolens dat ondertussen. Een complex dat vandaag deels is bewaard en beschermd als industrieel erfgoed: de laad- en losinstallatie van de voormalige Molens Van Orshoven [zonder nummer] en het molencomplex zelf [Stapelhuisstraat nummers 13-15], eveneens

beschermd als monument [KB 05-10-2009, 13-11-2002] en opgenomen in de inventaris [KB 05-10-2009].

Een tweede vaststelling die kan worden gemaakt op basis van de orthofoto's uit de periode 1979-1990 en 2013-2015 betreft de evolutie van het projectgebied de laatste decennia. Daarbij valt het op dat veel van de 20ste eeuwse industriële elementen zijn afgebroken om plaats te maken voor reeds uitgevoerde of toekomstige stadsvernieuwingprojecten. Zo merken we dat de zuidzijde van het projectgebied grotendeels braakliggend terrein betreft.

Figuur 18: Orthofoto uit 1979-1990 [© geopunt]

Figuur 19: Orthofoto uit 2013-2015 [© geopunt]

2.1.7 Gekende archeologische erfgoedwaarden

Figuur 20: Projectie CAI-data met aanduiding van het type onderzoek op de actuele orthofoto [© geopunt]

In de omgeving van het projectgebied werd in het verleden een relatief groot aantal archeologische waarnemingen gedaan. Een beperkt aantal daarvan betreft het lokaliseren van historische gebouwen doormiddel van historisch en historisch-cartografisch onderzoek. Zo werd in het kader van een bredere studie aan de hand van de Deventerkaart onderzoek gedaan naar de tweede stadsomwalling [ID 207255] en werd de Sint-Geertruiabdij [ID 161519] en de sluismolen [ID 162433] gelokaliseerd. Aanvullend werden gericht veldprospecties uitgevoerd [ID 207249]. Uit recentere perioden maar eveneens relevant voor de evolutie van het projectgebied betreft de identificatie van de 18de eeuwse borchmolen aan het westzijde van de Vaartkom, deels bewaard in een nog bestaand huizenblok [ID 162432].

Diverse opgravingen richtten zich op de versterkingen van de stad. CAI-id. 207254 verwijst naar een opgraving uitgevoerd aan de Aarschotspoort [beschrijving in CAI betreft foutief een opgraving op de Grote Markt]. Een van de meest omvangrijke opgravingen betreft het onderzoek op de Keizersberg [ID 150673, verwijst in CAI foutief naar opgravingen aan het Iers College]. Voor de bouw van de

Augustijnenabdij bevond zich hier de 13de eeuwse burcht van de Hertogen van Brabant. De versterking werd een eerste keer onderzocht in de jaren 1940 [Agentschap Onroerend Erfgoed 2017a] en nog recentelijk werd het toegangspad naar de burcht onderzocht [Reygel en Wesemaal 2011; 2012]. Recentelijk werd het geheel beschermd [Sevenants et al. 2010].

Religieuze bewoning werd aangetroffen langs de Pereboomstraat. Hier werden bij opgraving resten van de oude infirmerie van het Klein Begijnhof onderzocht, waarbij duidelijk werd dat de oudste 16de eeuwse ziekenzaal was opgetrokken uit vakwerkbouw [ID 161413] [Verbeeck 1982]. Op de terreinen van het voormalige Kartuizerklooster werd een mechanische prospectie uitgevoerd en diverse werfbegeleidingen [ID 211281]. De mechanische prospectie liet toe het grondplan van het klooster in grote mate te reconstrueren. Meer detailgegevens werden verzameld over de inrichting van de kloostertuin en de pandgang. Onderzoek van de abdijkerk bracht drie fasen aan het licht en verschillende vlakgraven [Lodewijckx en Meirsmen 2010; Claeys en Lodewijckx 2013].

Burgerlijke bewoning uit de middeleeuwen en later werd aangetroffen aan het Engelsplein [ID 207173] [van der Waa, M. et al. 2016], het zogenaamde hotel d'Eynatten ter hoogte van het Klein Begijnhof [ID 165401] [Devroe et al. 2015], langs de Mechelsestraat [ID 150558] [Vander Ginst en Smeets 2016] en op de Site van Stella-Artois [ID 207173].

Verder vermeldt de CAI een reeks toevalsvondsten waarvan de opmerkelijkste misschien wel die van een aantal Romeinse sestertii die werden gevonden ter hoogte van het toponiem 'Achter de Latten'. Andere opmerkelijke vondsten betreffen: een kruik met 333 zilvermunten uit de 17de eeuw aangetroffen langs de Vaartkom [ID 160514]; een ijskelder langs de Mechelsesteenweg [ID 210754] [Vynckier 2017].

Figuur 21: Projectie CAI-data met aanduiding van de datering op de actuele orthofoto [© geopunt]]

2.1.8 Datering en interpretatie historische data

Het projectgebied situeert zich ter hoogte van een oude gedempte meander van de Dijle. Het betreffen bijgevolg in oorsprong natte en laaggelegen gronden in de alluviale vlakte van de rivier, vermoedelijk in gebruik als weiland of meersen. Tot de 14de eeuw bevonden de terreinen zich *extra muros*, om in 1456 opgenomen te worden binnen de tweede stadsomwalling. Toch was het gebied daarvoor geenszins niemandsland. De Sint-Geertrui parochie ontwikkelde zich in de omgeving buiten de muren onder de vleugels van de gelijknamige abdij. Bovendien is het projectgebied gelegen tussen de Baan op Mechelen en die op Aarschot, beiden belangrijk invalswegen tot de stad. Ook de nabijgelegen Keizersberg vormde al vroeg een aantrekkingspool, gezien de Hertogen van Brabant hier in de 13de eeuw een nieuwe burcht lieten bouwen.

Doorheen het projectgebied liep van oost naar west een weg parallel met de middeleeuwse Dijle. Deze weg sloot aan op de Vaartstraat een noord-zuid georiënteerde toegangsweg tot de stad. Het vroegste kaartmateriaal uit de 16de eeuw toont burgerlijke bewoning op de betrokken percelen. De kans op middeleeuwse of vroegmoderne structuren uit baksteen of vakwerkbouw is hierdoor in

theorie zeker bestaande, alsook de kans op minder tastbare sporen die te maken hebben met de inrichting van de achtererven.

In 1751 werd met het graven van de Leuvense Vaart en de Vaartkom de omgeving omgevormd tot een nieuw havenkwartier. Hierbij werd de middeleeuwse Dijlearm gedempt en verlegd naar het zuiden. De gedempte gronden werden verkaveld en in de loop van de 18de en 19de eeuw bebouwd. De middeleeuwse rooilijn werd behouden en het in oorsprong middeleeuwse gebouwenbestand werd in deze periode gaandeweg vervangen. De wijk rondom de Vaartkom bood plaats voor handels- en nijverheidsactiviteiten, maar een deel van de gebouwen had ook een residentieel karakter. Naast de vestiging van een aantal ambachtelijke bedrijven als zoutziederijen, brouwerijen en schrijnwerkerijen, betrof het merendeel van de panden pakhuizen, magazijnen, handelshuizen en in mindere mate ook woonhuizen. Het projectgebied biedt dan ook potentieel op het aantreffen van 18de en 19de eeuwse 'industriële' faciliteiten, mogelijk gebouwd op oudere fundamenteën die terug kunnen gaan tot de middeleeuwen. Ook het verloop van de Oude Dijle-arm kan mogelijk worden vastgesteld.

Tenslotte moet er rekening gehouden met diverse ophogingspakketten. Gezien de oorspronkelijke topografie wijst op laaggelegen terreinen in alluvium van de Dijle, kunnen we er vanuit gaan dat het projectgebied meerdere malen is opgehoogd om het bouwrijp te maken: tijdens de 14de eeuw of vroeger; medio 18de eeuw bij de aanleg van de Vaartkom en herinrichting van de terreinen; in functie van de industriële activiteiten tijdens de late 19de eeuw en de 20ste eeuw.

2.2 Interpretatie en verwachting op basis van het bureauonderzoek

Het projectgebied bevindt zich op akkerpercelen geklemd tussen de Vaartkom in het noorden en een oude Dijlearm in het westen en zuiden. Binnen het projectgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd met ingreep in de bodem. Het terrein vinden we terug binnen de vastgestelde archeologische zone begrensd door de 2de stadswal uit de 14de eeuw. Dit bezorgt het projectgebied

bij voorbaat de kans op het aantreffen van sporen gerelateerd aan de middeleeuwse groei van de stad; zij het als bewerkt ommeland vóór de 14de eeuw, dan wel als volwaardig deel van de binnenstad na 1456. Verder terug in de tijd stellen we dat reeds op verschillende locaties in de stad de Romeinse voorganger van de middeleeuwse agglomeratie werd vastgesteld. Beschikbaar kaartmateriaal vanaf de 16de eeuw dicht allerhande periodegebonden infrastructuur toe aan de zone afgebakend als onderzoeksgebied [§ 2.1.8].

Voor perioden ouder dan de Romeinse tijd zijn we aangewezen op de assessment van de geschiktheid van het landschap voor menselijke activiteit. We bevinden ons dan in een erg natte, laaggelegen, fluviatiele context; Weinig geschikt voor de langdurige aanwezigheid van vroege landbouwgemeenschappen. Dergelijke fluviatiele contexten zijn doorgaans variabel, maar kunnen door afdekking met alluviale sedimenten archeologisch relevante lagen goed bewaren. Anderzijds kunnen ze door fluviatiele werking ook aanwezige vindplaatsen eroderen.

Tegenover de realiteit van historische activiteit op het terrein stellen we de vraag naar de mate van verstoring van het bodemarchief door historische en/of [sub]recente activiteit. Zo weten we dat de onderkeldering en fundering van actuele gebouwen op het terrein minimaal 1500 m² van het bodemarchief in de noordwestelijke zone reeds tot op geruime diepte hebben verstoord [ca. 3 m diep t.o.v. maaiveld]. In dezelfde lijn dienen we de vraag te stellen naar de impact van de hydrologie op bodemstabiliteit. Tot slot bepaalt ook de aard van eventuele bodemverontreiniging [vervuiling] of de terreinen bruikbaar en veilig zijn voor verder onderzoek [archeologienota's Brouwerijplein en Jan-Pieter-Minckelerstraat 2016].

De archeologische verwachting op basis van kennisname van de bodemkundige, historische en landschappelijke context is aanzienlijk.

Bibliografie

Literatuur:

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017a: Historische stadskern van Leuven [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140040> (geraadpleegd op 18 september 2017).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017b: Vaartkom [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/125397> (geraadpleegd op 18 september 2017).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017c: Woon- en pakhuis [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/206582> (geraadpleegd op 18 september 2017).

Berkers M., Deceuninck M., De Langhe K., De Maeyer W., Fath B., Ribbens R. & Vanholme N. 2007, Archeologisch onderzoek op het Barbarahof in Leuven, Archeologie 2007. Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant, 10-12.

Berkers M., Deceuninck M., De Langhe K., De Maeyer W., Fath B., Ribbens R. & Vanholme N. 2008, Archeologisch onderzoek op het Barbarahof in Leuven (23 april tot 21 september 2007), Archaeologia Mediaevalis 31, 14-21.

Claeys, J. & Lodewijckx, M., 2013. Archeologisch begeleidingsonderzoek in het voormalige Kartuizerklooster te Leuven, (onuitgegeven rapport)

Cramers D. & Van Impe J. 1981, Romeinse en middeleeuwse vondsten te Leuven, Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving 21, 95-111 en 110-130.

Devroe, A., Terryn, B. & Vanden Borre, J., 2015, Archeologische opgraving Leuven, Muntstraat, Hotel d'Eynatten, Archeo-rapport 2013/14.

Gysseling M. 1960, Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226) I, 610.

Hanssens F. 1982, Leuven: stadsarcheologie, Archeologie 1, 30-31.

Lodewijckx, M. & Meirsman, E. 2010: Archeologisch proefsleuvenonderzoek in het voormalige Kartuizerklooster te Leuven, (onuitgegeven rapport).

Reygel P. & Wesemael E. 2011, Archeologische opgraving aan de Wolvengang te Leuven. Onderzoek uitgevoerd in opdracht van de stad Leuven, ARON-Rapport 120, Sint-Truiden.

Reygel P. & Wesemael E. 2011: Prospectie met ingreep in de bodem aan de zuidelijke toegang van de Keizersberg te Leuven, Aron-Rapport 126, Sint-Truiden.

Sevenants W., Devroe A., Langohr R., Mikkelsen J.H. & Vanieuwenhuyze B. 2010, Archeologische evaluatie en waardering van de site Keizersberg (Leuven, provincie Vlaams-Brabant), Triharch 2010-7, Erps-Kwerps, 143.

Vander Ginst, V. & Smeets, M., 2016, Het archeologisch vooronderzoek aan de Sluisstraat te Leuven, Kessel-Lo: Studiebureau archeologie, Archeo-rapport 367.

Van der Waa, M., de Raymaeker, A. & Smeets, M., 2016, Het archeologisch vooronderzoek aan het Engels Plein te Leuven, Kessel-Lo: Studiebureau archeologie, Archeo-rapport 389.

Van Even G. E. 1895, Louvain dans le passé et le présent, Leuven, 4 en 9.

Verbeeck M. 1982, Archeologische inventaris van Noordoost-Brabant. Kaartbladen 24/5-6 en 32/1-2. NGI op 1 : 25000, onuitgegeven licentiaatsthesis Katholieke Universiteit Leuven.

Vynckier G. 2017: Verslag terreinbezoek naar aanleiding van een toevalsvondst te Leuven (Prov.Vlaams-Brabant).

Kaartmateriaal:

Blau W. J. 1612 (eventueel J. Janssonsus) *Lovanium Brabanti[c]arum urbium caput unica musaru[m] ac prestantissimarum artium sedes optantissimum domiciliu[m]* (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.cartesius.be)

Deventer J. 1559, *Atlas des villes des Pays-Bas*, (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.cartesius.be)

Hogenberg F. 1583, *Lovanium, Brabanticarum urbium caput, unica Musarum ac praestantissimarum artium sedes, optatissimumque domicilium - Civitates Orbis Terrarum*, (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.cartesius.be)

Ferraris J. J. F. 1771-1778, *Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden*, (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.geopunt.be)

Popp P. C. 1842-1879, *Atlas cadastral parcellaire de la Belgique* (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.geopunt.be)

S.N. 1730-1760, *Autre projet du bassin à construire à la Porte d'eau dans la chef-ville de Louvain, avec indication de l'ancien lit de la Dyle; ...* (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.cartesius.be)

S.N. 1775, *Plan d'une partie du bassin du canal de Louvain et de quelques-unes des rues voisines, tant de celles qui existaient, que de celles qui étaient projetées*, (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.cartesius.be)

S.N. 1843-1845, *primitief kadaster* (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.cartesius.be)

S.N. 1843-1845, *Atlas der Buurtwegen* (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.geopunt.be)

Villaret J. 1745-1748, *Carte topographique de la partie de la Belgique comprise entre Gand et Tournay, Maestricht et Liège ...*, (geraadpleegd op 12/09/2017 via www.geopunt.be)

Vandermaelen P. 1846-1854, *Atlas cadastral du Royaume de Belgique* (geraadpleegd op 17/08/2017 via www.geopunt.be)

Bijlage:

Figurenlijst:

Figuur 1: Projectie projectgebied t.o.v. archeoregio, waterwegen en gemeentegrenzen [© VHA]

Figuur 2: Projectie projectgebied t.o.v. topografisch kaartblad [© geopunt]

Figuur 3: Projectie projectgebied t.o.v. orthofoto, kadaster, topografisch kaartblad [© geopunt]

Figuur 4: Projectie projectgebied t.o.v. topografisch kaartblad, Digitaal terrein Model [DTM] op basis van het hoogtemodel Vlaanderen II 1m [DOV]

Figuur 5: Projectie projectgebied t.o.v. topografisch kaartblad, de bodemkaart en bodemdrainagekaart [© geopunt]

Figuur 6: Het hedendaagse kadaster ter hoogte van het projectgebied [© geopunt]

Figuur 7: Leuven naar Jacob van Deventer [ca. 1559] met aanduiding van het projectgebied (rood) en de belangrijkste ontwikkelingskernen [gee] [©Cartesius]

Figuur 8: Anoniem plan van de werken aan de Vaartkom uit de periode 1730-1760. Het project gebied is aangeduid in rood, de belangrijkste topografische markers in geel [© Cartesius]

Figuur 9: Het projectgebied aangeduid op de kaart van Jacob van Deventer [ca. 1559] [© Cartesius]

Figuur 10: Het projectgebied aangeduid op de kaart van Franciscus Hogenberg [ca. 1583] [© Cartesius]

Figuur 11: Het projectgebied aangeduid op de kaart van Blaeu [ca. 1612][© Cartesius]

Figuur 12: Het projectgebied op de Villaretkaat [1745-1748] [© geopunt]

Figuur 13: Het projectgebied op een anoniem plan van 1775 [© Cartesius]

Figuur 14: Het projectgebied op de Ferrariskaart [1771-1778] [© geopunt]

Figuur 15: Het projectgebied op het primitief kadaster [1830] [© Cartesius]

Figuur 16: Het projectgebied op de Vandermaelenkaart (1846 -1854) (©geopunt)

Figuur 17: Het projectgebied op de orthofoto uit 1971(©geopunt)

Figuur 18: Het projectgebied op de orthofoto uit de periode 1979-1990(©geopunt)

Figuur 19: Het projectgebied op de orthofoto uit de periode 2013-2015 (©geopunt)

Figuur 20: Projectie CAI-data met aanduiding van het type onderzoek op de actuele orthofoto (©geopunt)

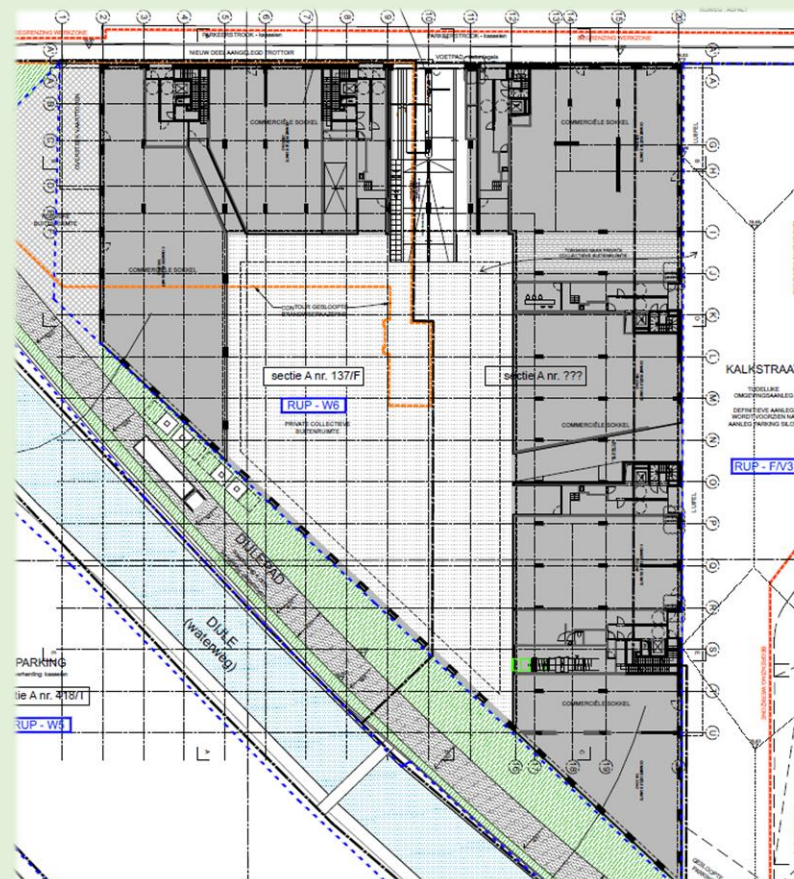
Figuur 21: Projectie CAI-data met aanduiding van datering op de actuele orthofoto (©geopunt)

Toelichting tekst:

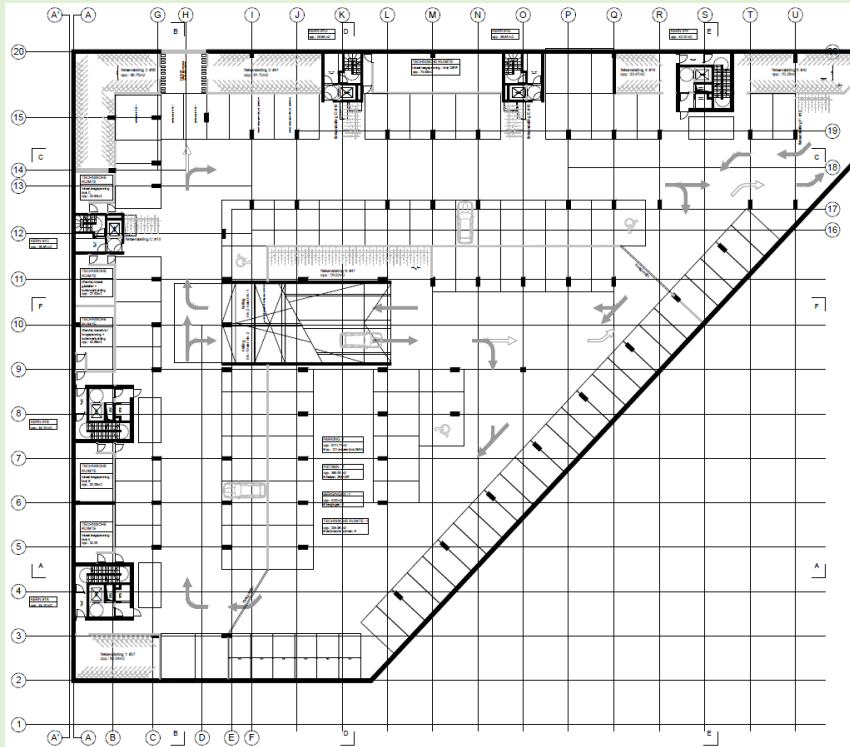
1. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat

voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

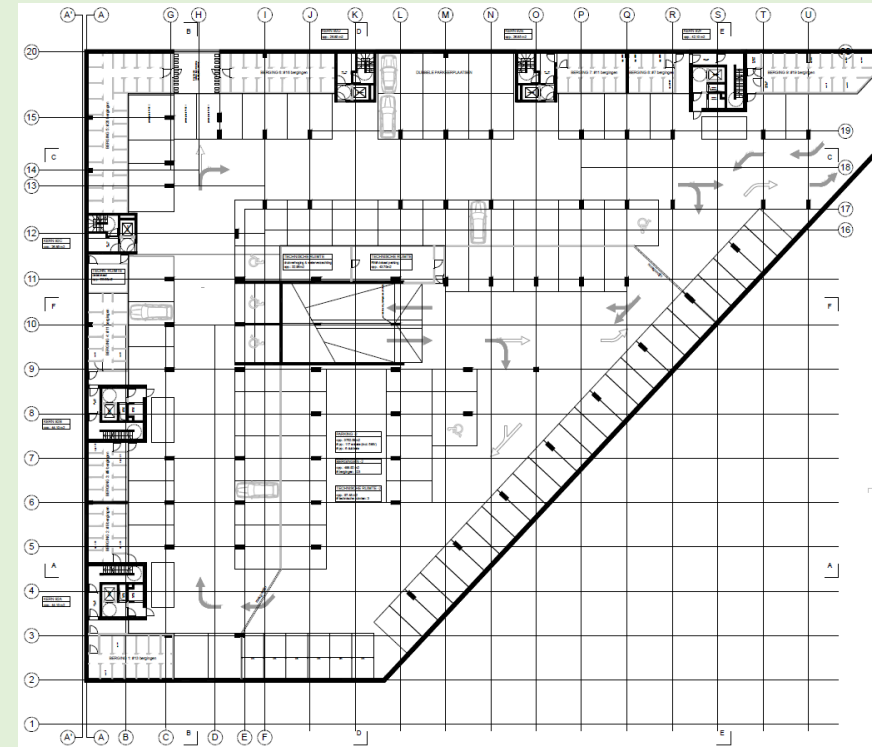
Inrichtingsplannen verstrekt door TAB Architects bvba:

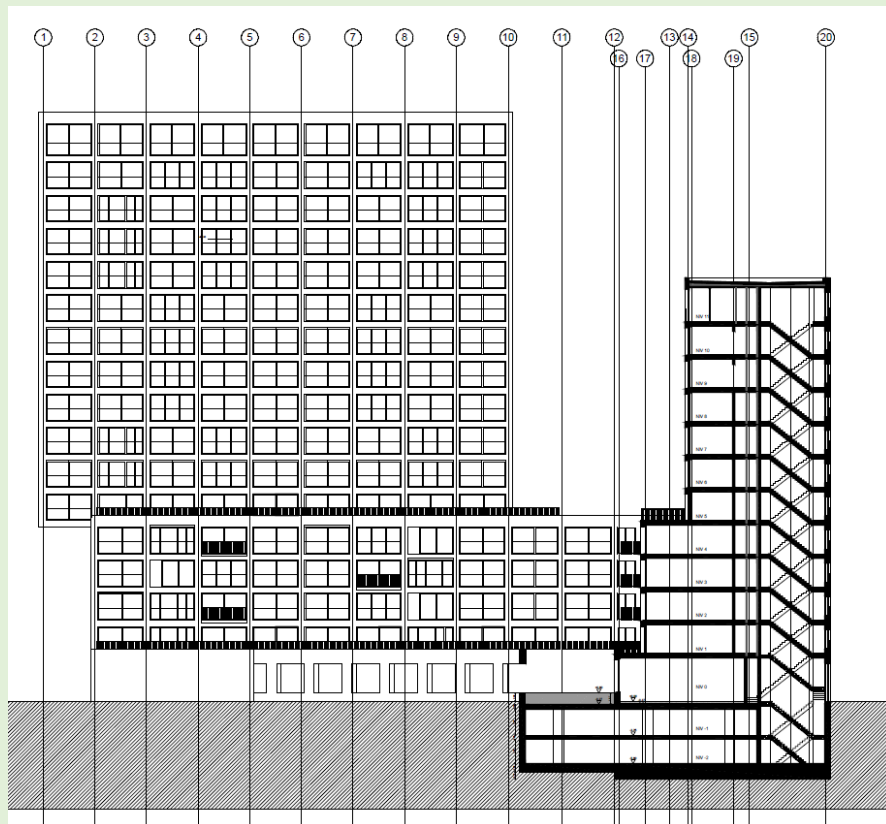
Inrichtingsplan

Kelderverdieping -1

Kelderverdieping -2

Gevelprofielweergave Vaarttoren